

HEGYI DOLORES

Az ókori Hatra születése

A makedón fennhatóság és a hellénisztikus kultúra térhódítása nem egyformán hatott a szíriai-mezopotámiai sztyeppe (*bādīya*) különböző közösségeire. Palmyra (Tadmor) arameus lakossága a feliratokon többnyire a görög nyelvet használta, de a személynévanyagban nem mutatható ki görög hatás vagy görög bevándorlók megjelenése. Dura, az ősi babyloni erőd körül görög *polis* létesült Európos néven, a város uralkodó rétegét a makedón vagy görög eredetű telepések leszármazottai alkották. A helyi lakosság egy része hellénizálódott, mint ezt az egyes családfákban megjelenő görög személynevek tanúsítják. Hatra a római korig megőrizte hivatali nyelvként arameus dialektusát, a város neve az Al Hadr a „körülkerített” jelentésű szóból származik. A hellénizmus hatása csak nyomokban fedezhető fel a város anyagi kultúrájában. Hatra Traianus korától jelenik meg az ókori írók látókörében, noha a térség Pompeius korától fogva (Kr. u. 64) *Syria* provinciához tartozott. A terület korábbi történetéről csak a régészeti feltárások eredményei alapján alkotunk magunknak képet.

A város alatti legkorábbi rétegből csupán tűzrakóhelyek maradványai kerültek elő, ezek minden bizonnyal ideiglenesen ott tartózkodó nomádok emlékét őrzik.¹ Nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy itt ősidóktól fogva egy kultikus gyülekezőhely létezett, bár erre semmiféle konkrét bizonyítékunk sincs. Az első település egy kis falu volt, a közösség által használt tárgyak a késő-asszír és az óperzsa művészet hatását tükrözik. A hellénisztikus korban a vidék teljesen elnéptelenedett,² és csak a Kr. u. I. században mutatkoznak ismét az élet jelei. Dio Cassius (68,31) szerint Hatra a sivatag közepén helyezkedett el, kevés volt az ivóvíze és gyér a növényzete. Valójában Hatra nem volt teljesen elszigetelt település, hanem szoros kapcsolatban állt a környező területekkel. Hat út vezetett a városból minden irányba, négy a városkapukon keresztül.³ Fontosságát földrajzi helyzete határozta meg, ugyanis a Szíriából az Arszakidák, később a Sassanidák fővárosába, Ktésiphónba vezető út mentén feküdt. Ha egy nagyhatalom ellenőrzése akarta tartani Mezopotámiát, Hatrát mindenképpen meg kellett szereznie. Ezt a római császárok, a parthus és a Sassanida uralkodók egyaránt felismerték. Mezopotámia több mint 350 évig az Arszakida királyok királya uralma alatt állt, ezalatt Hatra területe a parthus birodalom

¹ Ted KAIZER: Questions and problems of sudden appearance of material culture. In: Lucindra DIRVEN (ed.): *Hatra. politics, Culture and Religion between Parthia and Rome*. Oriens and Occidents 21. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2013, 59.

² Roberta VENCO RICCIARDI: The ancient phases of the Great sanctuary in Hatra. In: DIRVEN (2013): 83.

³ Leonardo GREGORATTI: Hatra: on the West of the East. In: DIRVEN, (2013): 48.

integrált részévé vált.⁴ A Seleukida birodalom peremén létrejött kiskirályságok, a letelepült nomádok létesítményei, ugyancsak parthus fennhatóság alá kerültek. Az idősebb Plinius 18 *regnumot* említ a Vörös-tenger és a Kaspi-tenger között.⁵ Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy vezetőik a *rex* címet viselték. Forrásaink nem számolnak be arról, hogy milyen fokú függőségi viszony jött létre a parthus király és a kiskirályságok között.

Hatra városa csak a Kr. u. 2. században épült fel egy korábbi kis falu romjain, mégpedig olyan gyorsasággal, mintha egy varázsütésre nőtt volna ki a földből.⁶ Az első, Hatra területéről származó írásos emlék egy Kr. e. 44-ből származó arameus nyelvű sírfelirat, mely így hangzik: „A 267. év Adar havában Parihanarnak, Alkud *marya* fiának, Nbudayyan unokájának földi maradványai, továbbá Alkud többi gyermekének, Parihanar fivéreinek földi maradványai.”⁷ Az arameus *marya* (úr) kifejezés jelölhet társadalmi státuszt vagy valamilyen tisztséget.⁸ Ez a felirat azt bizonyítja, hogy a *marya* cím már Hatra város megépülése előtt is ismert volt ezen a területen. Nešrayháb *marya*, Našru *marya* apja egy Kr. u. 128/9-ben felállított, Našrut ábrázoló szobor feliratán van említve.⁹ Našru, I. Sanatruq apja Kr. u. 136/7-ben *maryaként* szerepel.¹⁰ Sanatruq trónralépése (Kr. u. 161/2) előtt ugyancsak *marya*.¹¹ A hatrai *marya* hatalmi helyzetére, esetleges politikai vagy vallási tevékenységére vonatkozólag semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre. A *marya* cím viselői egy család tagjai voltak, mégsem viselte minden egyenesági leszármazott ezt a címet. Tehát nem örökölték, hanem vagy egy helyi testülettől, vagy magától a parthus királytól kapták. Fő érdemük a nagy építkezések támogatása volt. A város építői között jelentős szerepet játszottak azok, akik Worod leszármazottainak tekintették magukat. A Worod *marya* utódaira vonatkozó feliratok a nagy *temenos* középső épület-együttesének déli templomából kerültek elő.¹²

Hatra vallási központja a város szívében fekvő nagy *temenos* volt, melynek falai több templomot foglaltak magukba. A *temenost* övező falat, amelyet Nasru építtett, Kr. u. 138-ban fejezte be Nasru unokája, 'Bed'Ōlāhā.¹³ A külső városfal egy Kr. u. 151 november-decemberében kelt feliraton van említve,¹⁴ tehát ekkor már

⁴ Michael SOMMER: In the twilight. Hatra between Rome and Iran. In: DIRVEN, 2013, 40. Klaas DIJKSTRA: *Life and Loyalty. A Study in the socio-Religious Culture in Syria and Mesopotamia in the Graeco-Roman Period based on Epigraphical Evidence*. Leiden – New York – Köln, Brill, 1995, 175.

⁵ Plinius, *Naturalis Historia*, VI. 112.

⁶ KAIZER (2013): 60–61.

⁷ Klaus BEYER: *Die aramäischen Inschriften aus Assur, Hatra und der übrigen Ostmesopotamien*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. 1998. H416. Kr.e. 44. febr. – márc.

⁸ Basile AGGOULA: L'institution royale à Hatra. *Syria* 71, 1–2, 1994, 159–169. DIJKSTRA (1995): 179.

⁹ H346 vö. H351.

¹⁰ BEYER (1998): H272.

¹¹ H232a.

¹² DIJKSTRA (1995): 181.

¹³ H272.

¹⁴ H336 és H 343.

készen állt. A fő építési periódus Kr. u. 117 és 170 közé tehető. Worodnak, Worod fiának először csupán a neve olvasható az északi templom nyugati külső falán.¹⁵ Máshol Worod *marya* néven öröközte meg a vésnök.¹⁶ A nagy templomok falain Worod *marya* feliratai keltezés nélkül maradtak fenn.¹⁷ Egy dátum nélküli épületfelirat szerint Worod, Worod *marya* fia vezette (az építkezést).¹⁸ I. Sanatruq *malka*, Nasru *marya* fia és Absemya, a koronaherceg (*psagriba*) anyja építtették fel Allat templomát.¹⁹ Mqimšeš, Worod fia, Marten (Miasszonyunk)²⁰ *rabbeta*ja egy kultikus épületet (*Ḫraza*) emelt Nerigol isten szentélykörzetében.²¹ Ezenkívül 14 szentélyromjai láttak napvilágot a város különböző pontjain. Mivel a kultuszfülkékből hiányoztak a főistenséget ábrázoló kultuszszobrok vagy reliefek, és a szentélyekben több istenség képmása is előkerült, a régészek az egyes szentélyeket nem istenekről nevezték el, hanem a felfedezés sorrendjében római számokkal jelölték. Kivételt képez a XIV. templom, amely a központi *temenos* délnyugati sarkától 90 méterre délre helyezkedett el. A cella bejáratánál elhelyezkedő márványlépcső tetején és oldalán felirat olvasható,²² amelyből kiderül, hogy a szentély Nanayának volt szentelve. Kr. u. 100/101-ben ajánlotta fel Aqiba, Šyla fia, Nanaya papja, a Bene Tamnay *clan* tagja, maga és *clan*ja életéért és egész Hatra békéjéért. Nanaya már a Kr. e. III. évezredben tisztelt istennő Mezopotámiában, aztán hosszú időre eltűnik, majd a hellénisztikus és parthus korban tűnik fel újra.²³ Az első *marya*, akinek a neve egy sírfeliraton olvasható, a fent említett Elkud.²⁴ Valamikor Kr. u. 137–138 és 176–177 között a *marya* felvette a *malka* (*mlk*) „király” címet. A változás oka a történeti eseményekben keresendő. Már Nasru korában létrejöhetett egyfajta közeledés Hatra és a parthus uralkodó között, ennek tudható be, hogy Nasru két fiának az Arsakidák által viselt neveket adott: Sanatruq és Walagaš.²⁵ Hatra parthus területen fekküdt ugyan, de úgy tűnik, hogy bizonyos fokú önrendelkezési joggal rendelkezett. Miután Hatra elég erősnek bizonyult Traianus támadásának (Kr. u. 117) visszaverésében (az újabb sikerekre vágyó római császárnak vesztes hadvezérként kellett elvonulnia Hatra falai alól), IV. Vologaeses parthus uralkodónak érdekében állhatott szorosabbra fűzni a kapcsolatokat Hatrával. Feltehetőleg ő volt az, aki a hatrai *maryának* királyi címet adományozott.²⁶ Ezzel a hatrai *malka* egyenrangúvá vált

¹⁵ H261.263. keltezés nélkül.

¹⁶ H233 csupán névfelirat.

¹⁷ Michael GAWLIKOWSKI: The development of city Hatra. In: DIRVEN, 2013, 75.

¹⁸ H261.263.

¹⁹ H367.368.369.

²⁰ Marten istennő. A *rabbeta* itt a templom előljáróját jelenti.

²¹ H144. Egy férfiszobor felirata.

²² H1054.

²³ Krzysztof JAKUBIAK: A note on the inscriptions and architectural decorations from the small temples in Hatra, In: DIRVEN (2013): 103.

²⁴ H416. Kr. e. 44 február–március. GREGORATTI (2013): 51.

²⁵ KAIZER (2013): 52.

²⁶ SOMMER (2013): 43.

a parthus fennhatóság alatt álló Edessa (Osroéné fővárosa, ma Urfa) arab származású királyaival, az Abgaridákkal.²⁷ Naşru utódai Hatrayē mellett már Arabayē, azaz az arab nomádok szállásterülete felett is hatalmat gyakoroltak.²⁸ Érthető tehát, hogy a politikai döntésekbe az arab lakosságot is bevonták. Egy, a lopásról szóló törvény szövegéből értesülünk arról, hogy kik rendelkeztek politikai jogokkal a városban.

A törvény szövege így hangzik:

A 463. év Kanun hónapjában az istenek javaslatára Šmešbrak², a *rabbeta* és a hatrai emberek – öregek és fiatalok – és azok az arabok, akik bejárnak Hatrába vagy azok, akik már letelepedtek, határozatot hoztak és a következőket rögzítették: aki lop ezen feljárón és a külső városfalon belül, ha a városból származik, az istenek által megszabott módon haljon meg, ha egy kívülről származó ember, köveztessék meg.²⁹

A *rabbeta* általában egy istennévvel együtt jelenik meg a feliratokon, s a szóban forgó templom előjáróját jelöli. Mivel itt nem szerepel istennév, Basile Aggoula feltevése³⁰ szerint a palota *majordomus*áról lehet szó, aki azért tűnik fel ebben a törvénytövegben, mert megüresedett a várost vezető *marya* állása és a *rabbeta* helyettesítette. A törvény szövegéből kiderül, hogy a város kötelékébe tartozó emberek, a hatraiak és a környéken élő nomád vagy már letelepült arabok szavazati joggal rendelkeztek. Mivel Hatrában a templomi kincsek, főleg a Hélios/Šamašnak ajánlott fogadalmi ajándékok képezték a legnagyobb értéket,³¹ érthető lenne egy kultikus tisztség megjelenése is a törvénytövegben. A templomi kincsek elsajátítása mellett gyakori lehetett az építőanyagok lopása a szentélyek területéről, mint ezt egy másik, lopásról szóló törvény bizonyítja.³²

A hatrai társadalom jellegére vonatkozólag fő forrásaink azok a feliratok, melyek épületek falain, oltárokon, szobrokon vagy emléktáblákon maradtak fenn. A történetész dolgát megnehezíti az a körülmény, hogy a feliratok jó része nem tartalmaz kelteztést. Hatra társadalma nemzetségi jellegű volt. Név szerint több nemzetség nevét olvashatjuk a feliratokon.

²⁷ Edessát Seleukos Nikatór alapította és a makedóniai Edessáról nevezte el. Appianos, *Syriaca*, 57 §292. Az Abgaridák a Kr. e. I. sz. elejétől álltak a város élén. A háborúk során Edessa végül is Róma oldalára sodródott. Elagabalus császársága idején (218–222) már önálló pénzverési joggal rendelkező római *colonia*. Steven K. Ross: *Roman Edessa: Politics and Culture on the Eastern Fringes of the Roman Empire*, 114 – 242 C. E. Routledge Classical Monographs, 2000, 7 és passim.

²⁸ GAWLIKOWSKI (2013): 73–79.

²⁹ H336 és H343. Kr.u. 151 november/december. A városfal északi és keleti kapuján kerültek elő, valószínűleg eredetileg a déli és a nyugati kapun is volt egy-egy példány.

³⁰ AGGOULA (1994): 164.

³¹ Dio Cassius LXXV, 12, 2. Dio Cassius Héliost tartja Hatra főistenségének, kérdéses azonban, hogy melyik istenséget azonosítja a görög Héliossal. Betöltés...

A pénzadományokat hengeralakú perselyekben gyűjtötték. DIJKSTRA (1995): 175.

³² H344.

Én, Gadda, Ebigir fia, Gadda unokája, Ebigir dédunokája, Kabiru ükunokája, Rapšmeš nemzetségéből támogattam a nagy isten, a jótevő Napisten javára a nagy templom, a Saggil főnemeseinek (e(llāyē) házát (bēt), amelyet a Miurunk fia³³ építtetett a Napisten számára, saját jólétem, és mindazok jóléte érdekében, akik engem kedvelnek.³⁴

A beni, „nemzetség” kifejezés helyett olykor a *byt*, *bēt* „ház” szó szerepel a feliraton. Allat templomában egy kultuszreliefen, mely Héraklést és talán Allatot ábrázolja, Rapšmeš ház (*bēt*) Gadjáról történik említés.³⁵ Kérdéses, hogy azonos-e a hasonnevű nemzetséggel. A XIII. szentély bejáratának szemöldök fáján a következő felirat áll: „Emlékezzen meg Nesrayhabról Temallay fiáról és Barrayról, Šmešgram fiáról a Demgu nemzetség Gadjá.”³⁶ Két kisebb nemzetségi csoport, a Beni Temu és Beni Belaqab fiai a VIII. templom szent körzetében egy kultikus épületet ajánlanak fel Nergolnak (sic!) saját költségükön „maguk és atyáik jólétéért.”³⁷ Tēmū neve egy emlékfeliraton is feltűnik.

„Urunk! Az istenek tartsák meg jó emlékezetükben mindörökre Tēmallatot, Qība fiát, Tēmū unokáját.”³⁸ Csupán a neve maradt fenn a Tattanay „háznak”³⁹ egy korszó oldalán. A nemzetségneveket tartalmazó feliratok a Kr. u. első század végéről és a második század elejéről valók.⁴⁰ Később a feliratokról eltűnik egyes családok említése, ehelyett a városi elit szerepel a feliratokon. Egy magánszemély, aki az egyik templom javára adakozott, tettét Kr. u. 117-ben örökítette meg egy feliraton.⁴¹ Ez az első utalás az építkezésekre, amelyek, úgy tűnik, Traianus kudarca és távozása után kezdődtek. Worod Traianus inváziója idején tevékenykedhetett Hatrában.⁴² Worod családja vezetőszerepet játszott a város életében, bár nem világos, hogy ezt milyen minőségben tette.

A feliratokból a következő családi kapcsolatok rekonstruálhatók:

Worod *marya*⁴³

Astat, Worod *marya* fia⁴⁴

Ma’nu, ... fia, aki Worod *marya* fia⁴⁵

³³ Azaz Barmaren, Maren isten fia.

³⁴ H107.

³⁵ H1019.

³⁶ H406 vö. 408. dátum nélkül

³⁷ H214. Kr.u. 97/98. vö. H293.

³⁸ H184. DIJKSTRA (1995): 187.

³⁹ H66.

⁴⁰ DIJKSTRA (1995): 188.

⁴¹ H243.

⁴² GREGORATTI (2013): 52.

⁴³ Lásd a 18. jegyzetet.

⁴⁴ H123.

⁴⁵ H189. vö. H288. Kr.u. 177.

Bedalay, Astat fia⁴⁶

Sanatruq, Bedalay fia⁴⁷

Nasru marya, Nesrayhab *marya* fia⁴⁸

Sanatruq marya, Nasru *marya* fia,⁴⁹ Sanatruq *malka* (I)⁵⁰

Nihadan, (I.) Sanatruq *malka* fia⁵¹

Nesrayhab, Nihadan fia, (I.) Sanatruq *malka* unokája⁵²

Abdsemya malka, Nasru *marya* fia⁵³

Walagaš marya, Nasru *marya* fia⁵⁴

Sanatruq *malka* (II) Abdsemya *malka* fia⁵⁵

Walagaš, Walagaš fia⁵⁶

Walagaš *marya*,⁵⁷ Walagaš *malka*,⁵⁸ A listában először Kr. u. 176/177-ben tűnik fel a *malka* cím I. Sanatruq nevével együtt.⁵⁹ A hatrai királyok őse, Nešrayhab (*nšribb*) Kr. u. 128–137 között szerepel a feliratokon fiával, Našruval együtt. Kr. u. 133-ban (február–március) egy al-Maymunban felállított oszlopon az olvasható, hogy 'Bed'Ōlāhā egy oltárt ajánlott fel Nešrayhab és Našru jólétéért.⁶⁰ Az utolsó, Kr. u. 337-ben készült felirat, mely II. Sanatruq nevét említi, Sanatruq lányának, Dōšfari-nak szobrán olvasható.⁶¹

A nagy építkezések támogatása egy vagyonos felsőréteg létét feltételezi. Kérdéses, hogy mi lehetett azoknak a hatalmas vagyonoknak a forrása, amelyek az építkezések támogatását lehetővé tették. A feliratok alapján úgy tűnik, Hatra nem rendelkezett termőföldekkel, mint Dura-Európos, és karaván kereskedelmet sem

⁴⁶ H122.

⁴⁷ H125.

⁴⁸ H338 Kr. u. 133 február–március vö. H346 férfiszobor felirata, Kr.u. 128/9, vö. H273, H356, H351, H274, H352.

⁴⁹ H232a keltezés nélkül, H272 Kr. u.138.

⁵⁰ H379, *malka* keltezés nélkül, H82 Kr.u.176/7, vö. H229.

⁵¹ H198. férfiszobor felirata.

⁵² H139. férfiszobor felirata.

⁵³ H372, H378. (jólétéért), H290 Kr.u. 192/3, egy sas-relief felirata, amelyet Abdsemya állíttatott fel: H65 Kr. u. 186 november–december (IX. templom), H 338 Kr. u. 133, H341-371.

⁵⁴ H 348.

⁵⁵ H28. Kr. u. 240 előtt, H79 Kr. u. 240 előtt.

⁵⁶ H366.

⁵⁷ H272.

⁵⁸ H193. H286. Walagaš papjának szobra.

⁵⁹ (I.) Sanatruq *malka* H379, *malka* (keltezés nélkül), H82 Kr. u.176/7, vö. H229.

⁶⁰ H338.

⁶¹ H36. André MARICQ: Hatra de Sanatrouq. *Syria* 32/3–4, 1955, 273–288. Hatra végső ostroma 240. ápr. 12. és 24. ápr. 1. között történt. Egyes források Ardashirnak tulajdonítják, mások Shapurnak. A perzsák a városfaltól 4-500 méterre egy párhuzamos falat húztak fel az esetleges külső támadások kivédésére. Azonkívül a várostól keletre egy nagy katonai táborn is kiépítettek. A várost nem rombolták ugyan le egészen, mint Ammianus állítja, de teljesen elnéptelenedett.

bonyolított le, mint Palmyra, bár kedvező földrajzi helyzete alkalmassá tette volna erre. Hatra kapcsolatai más városokkal kevésbé dokumentáltak. Hatra és Palmyra fejlődése sok hasonlóságot mutat, de az intézményi rendszer alapvetően különbözik.⁶² A XIII. templomban egy oltár és egy relief látható Allatnak szóló dedikációval, palmyrai írással. A felajánló Obaihan, a név gyakori Palmyrában, de Hatrában nem ismert.⁶³ Dura Európóban négy felirat jelzi hatraiak jelenlétét, ebből három *graffito* és csupán nevet tartalmaz, a negyedik egy szentélyfelirat Atargatis templomában, melyen egy hatrai férfi pénzt ajánl fel Šamaš isten tiszteletére.⁶⁴ Átutazókról vagy esetleg kiszámú bevándorlóról lehet szó. A társadalom nagy részét valószínűleg egy kézműves réteg alkotta, erre mutatnak a feliratokon említett foglalkozásnevek.⁶⁵

Bár Hatra a Kr. u. 2. században sikeresen állt ellen Traianus (Kr. u. 117), majd Septimius Severus (Kr. u. 197/198) támadásainak, amikor I. Ardašir kísérletet tett Hatra elfoglalására (Kr. u. 229), a város vezetése előnyösebbnek látta a Rómához való közeledést. Hogy ez milyen szerződési feltételek között történt, arról nem szólnak forrásaink. Mindenesetre a 230-as években római csapatok tartózkodtak Hatrában. Ezt bizonyítja három latin nyelvű felirat, mely a IX. templomban került elő. Az első egy oltárfelirat töredéke, mely a *consulok* neve alapján Kr. u. 235-re keltezhető.⁶⁶ A második⁶⁷ egy szobor talapzatán olvasható:

Deo Soli Invicto
Q. Petr(onius) Quintianus
trib(unus) mil(itum) leg(ionis) I Part(hicae),
trib(unus) coh(ortis) IX Maur(orum)
5 Gordianae,
votum religioni
loci posuit.

A harmadik⁶⁸ ugyancsak egy szobor talapzatán található:

Erculi Sanct(o),
pro salute domini
nostri Au[g(usti) Q.]

⁶² GREGORATTI (2013): 45.

⁶³ Jean-Baptiste YON: Hatra and Palmyra: the monumentalization of public pace. In: DIRVEN (2013): 162.

⁶⁴ Jennifer A. BAIRD: *The Inner Lives of Ancient Houses*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 24, 71, 260. Lucindra DIRVEN: Strangers and Sojourners. The religious behavior of Palmyrenes and other foreigners in Dura-Europos. In: Lisa R. BRODY – Gail L. HOFFMAN (eds.): *Dura-Europos: crossroads of antiquity*, Chestnut Hill, Mass: McMullen Museum of Art, Boston College, 204.

⁶⁵ *Ardekla* (építőmester), *galopa* (kőfaragó), *qenaya* (kovács), *kepayya* (kőműves).

⁶⁶ David OATES: Note on Three Latin Inscriptions from Hatra, *Sumer* 11, 1955, nr. 79.

⁶⁷ OATES nr. 80.

⁶⁸ OATES nr. 81.

Petronius Qu[in-]
 tianus, dom(o) [Nico-]
 midia, trib(unus) mil(itum)
 leg(ionis) I P(arthicae), trib(unus) coh(ortis) IX
 Gordianae, genio coh(ortis).

Hatra tehát római protektorátus alatt állt, amikor keleten egy új nagyhatalom volt felemelkedőben, a Sassanidák perzsa állama.

A római katonák jelenléte azonban nem mentette meg a várost a végső pusztulástól. Hatrát Kr. u. 240-ben foglalta el Ardašir, vagy más hagyomány szerint I Saphur.⁶⁹ Ammianus (25.8.5) Kr. u. 363-ban Hatrát már mint teljesen elnéptelenedett települést említi.⁷⁰

A Nagy Templom (Great Iwan) és a négyoszög alaprajzú Šamaš-templom

⁶⁹ Klaus SCHIPPMAN: *Grundzüge der Geschichte des Sasanidischen Reiches*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990, 10–31. Benjamin ISAAC: Hatra against Rome and Persia. From success to destruction. In: DIRVEN (2013): 27. Andrea GARIBOLDI: The Birth of the Sasanian Monarchy in Western Sources. In: Vesta S. CURTIS – Elisabeth PENDLETON – Michael ALRAM and Touraj DARYAEE (eds.), *The Parthian and Early Sasanian Empires. Adaptation and Expansion*. Oxford, Oxbowbooks, 2016, 47–52. Miután Saphur Kr.u. 252-ben elfoglalja Armeniát, 260-ban legyőzi Valerianus római császárt, Odeinathos palmyrai királyt pedig a rómaiak győzik le, a Sassanida állam végleg stabilizálódik.

⁷⁰ Andreas LUTHER: Nordmesopotamien. In: Klaus-Peter JOHNE (ed.), *Die Zeit der Soldatenkaiser*. Bd. I. Berlin 2008, 503.

Absztrakt

Hatra neve Traianus uralkodása alatt jelenik meg az antik történetíróknál. A terület korábbi történetére vonatkozólag csak a régészeti leletek alapján tudunk következtetéseket levonni. Az első leletek tűzrakó helyek maradványai, melyek feltehetőleg arab nomádoktól származnak. Az első település egy kis falu volt, az ott talált használati tárgyak a későasszír és az óperzsa művészet hatását tükrözik. Az első írásos emlék Paribanarnak Alkud marya fiának sírfelirata Kr. e. 44-ből. a marya címet egy család képviselői viselték, akik Worod leszármazottai voltak.

Kr. u. 176-tól ezek a személyek felveszik az arameus malka (király) címet. Ezt megelőzően – Kr. u. 117 és 170 között hatalmas építkezés kezdődik a város területén. Egy kultikus komplexum létesül monumentális templomokkal. Kérdéses, vajon melyek voltak az építkezések anyagi erőforrásai, ugyanis Hatrában nem volt földművelésre alkalmas terület mint Dura-Europosban, és a karaván-kereskedelemben sem vett részt, mint Palmyra. Traianus távozása után Hatra jó viszonyt alakított ki Rómával. Ezt latin nyelvű fogadalmi feliratok igazolják. Hatrának szüksége volt Róma segítségére, mivel keleten egy új nagyhatalom volt alakulóban, a Sassanidák perzsa állama.

Kulcsszavak

Abgaridák, Adsemya, Astat, Bedalaya, Bedalaha, Dosfari, Edessa, Manu, *malka*, *marya*, Nesrayhab, Nasru, Sanatruq, Vologaises

Abstrakt

Das Geburt der alten Hatra.

Hatra erscheint zuerst unter Traians Regierung in der antiken Geschichtschreibung. Frühere Geschichte des Gebietes ist aus archaologischen Funden zu rekonstruieren. Die erste Funden stammen aus Lagerfeuer, die wahrscheinlich Araber Nomaden hinterließen. Die erste Siedlung war ein kleines Dorf. Die dort gefundene Gebrauchswaren zeigen die Wirkung der spätassyrischen und altpersischen Art. Zwischen 117 und 170 beginnt eine große Bautätigkeit. Es ist fraglich, welche waren die materiellen Quellen dieses Programs. Nämlich es gab in Hatra keine Ackerbau wie in Dura-Europos, und kein Karavanenbandel wie in Palmyra. Das Eerscheinen eines neuen Titels „malka“ ist aus der Tatsache zu erklären, daß der Sieg der Haträer über Traian und Septimius Severus hat gerettet Parthien von der römischen Gefahr. Der parthische König IV. Vologaises mit dem Schenken dises Titels machte die Herren (marya) von Hatra einrangig mit der Abgariden von Edessa. Hatra später hat gutes Verhältnis mit Rom ausgebaut. Das beweisen die lateinischen Inschriften, die in einer Tempel von Hatra ins Vorschein kamen. Roms Stützung war wichtig für Hatra, da Im Orient eine neue Macht erschien, das Reich der Sassaniden.

Schlüsselwörter

Abgarida, Adsemya, Astat, Bedalaya, Bedalaha, Dosfari, Edessa, Manu, *malka*, *marya*, Nesrayhab, Nasru, Sanatruq, Vologaises